

Հոդվածում քննարկվում է արարքի, մոտիվի և հետևանքի արժեքային համապատասխանության հարցերը:

Ընդհանրապես բարոյականության մեջ ընդունված է տարբերել ներք կողմ, բարոյական գործունեություն, բարոյական հարաբերություններ, բարոյական գիտակցություն: Մի կողմ թողնելով վերջին երկուսը, փորձենք վերլուծել բարոյական գործունեությունը:

Ընդհանրապես գործունեությունը մարդու կողմից իրականության նկատմամբ ակտիվ վերաբերմունքի այն ձևն է, որի միջոցով կապ է ստեղծվում մարդու և այն աշխարհի միջև որտեղ նա ապրում է: Այն գործունեության սուբյեկտիվ և օբյեկտիվ պայմանների փոխներգործության արդյունք է: Ցանկացած գործունեություն վերջին հաշվով ուղղված է այս կամ այն պահանջմունքի բավարարմանը: Մակայն բարոյական գործունեության համար կարևոր է դառնում ոչ թե բուն պահանջմունքը, այլ նրա բավարարման հասարակության կողմից ընդունված նդանակները: Եթե գործունեության հարաբերականորեն ավարտուն տարրը, որը լուծում է որևիցե պարզ ընթացիկ խնդիր կոչվում է գործողություն, ապա բարոյական գործունեության համար այդ տարրը կոչվում է արարք: Արարքը գործողությունն է դիտարկված նրա պրակտիկ բովանդակության և ձևեր բերված արդյունքի տեսակետից: Արարքը բարոյականության գլխավոր բաղադրամասն է: Իր ժամանակին Արիստոտելը ասել էր «Բարոյականությունը բարդ կոմպլեքս է: Որպեսզի այն լավ հասկացվի, հարկավոր է կտրատել և հայտնաբերել այն նգալին կամ կոնկրետը, որը որպես առանձին մաս արտահայտի ամբողջի պատկերը»¹: Այդպիսի նգալին կամ կոնկրետ տարր Արիստոտելը համարել է արարք:

Արարքը փաստորեն այնպիսի գործողություն է, որը հենց կատարողի կողմից ընկալվում ու գնահատվում է որպես հաջարակական ներույթ, իր անձի և ուրիշների նկատմամբ սուբյեկտի դիրքորոշումների դրսևորում: Ինչպես բարոյական մյուս որակները, արարքը նույնպես կապված է բանականության հետ: Արարքում դրսևորվում է մարդու էությունը, նրա բարոյական զարգացման աստիճանը: Հին հռոմեական ճարտասան Ցիցերոնը այդ առիթով ասել է. «Իմաստուն մարդկանց արարքները թելադրվում են խելքով, ավելի քիչ

խելամիտներինը՝ փորձով, ամենատղետներինը՝ անհրաժեշտությամբ, կենդանիներինը՝ բնությանմբ»:

Արարքի օբյեկտիվ արդյունքի կողքին նշանակություն ունի նաև արարքի մոտիվը: Արարքը գնահատվում է մոտիվի և հետևանքի տեսանկյունից: Մոտիվը արարքի ներքին, սուբյեկտիվ-անձնական խթանիչն է, այն կատարելու շահագրգռվածությունը: Սակայն խթանիչները կարող են լինել նաև չգիտակցված, հանկարծակի, անասանելի: Մոտիվը անհատի կողմից գիտակցված խթանիչն է, որը դառնում է նպատակ: Մոտիվի բարոյական արժեքը միշտ չէ որ համընկնում է արարքի հետևանքի բարոյական արժեքին: Դա առաջացնում է դժվարություններ արարքի բարոյական արժեքը որոշելիս: Իսկապես, եթե դրական մոտիվով կատարված արարքը հանգեցնել է համարժեք դրական հետևանքների, ապա արարքը կթափվի է միանշանակ համարել դրական: Սակայն ինչպե՞ս գնահատել արարքը, եթե ավել է մոտիվի և հետևանքի բարոյական արժեքների անհամապատասխանություն: Նման դեպքում հնարավոր են դառնում երկու մոտեցումներ.

1. Արարքի բարոյական արժեքի նույնացում հետևանքի բարոյական արժեքին:

2. Արարքի բարոյական արժեքի նույնացում մոտիվի բարոյական արժեքին:

Առաջին մոտեցման դեպքում, արարքի բարոյական արժեքի միակ չափանիշը համարում են նրա բերած իրական սոցիալական հետևանքները: Այդպիսի մոտեցում ցուցաբերող տեսությունները միավորվում են կոնսեկվենցիալ բարոյագիտության մեջ (consequentialia-հետևանք): Այս ուղղության կողմնակիցները արարքի մոտիվի բարոյական արժեքը անտեսում են ելնելով հետևյալ հանգամանքներից.

Նախ մոտիվները որպես հոգեկան ներույթներ, արտաքինի են մյուս որսալի են: Մոտիվը իրենից ներկայացնում է սխտ, մտապատկեր, հույզ կամ դրանց համակցությունը, որը խիստ սուբյեկտիվ ներույթ է: Եթե դրական մոտիվով կատարած արարքը հանգեցնի բացասական հետևանքների, ապա արարքը կատարողի հավաստիացումից բացի, որևէ օբյեկտիվ հիմք չենք կարող ունենալ այն գնահատելու համար: Հետևաբար մոտիվի դրական լինելու ճշմարտացիությունը չենք կարող ստուգել:

Երկրորդ արարքի խթանման գործում հնարավոր է տարբեր մոտիվների միաժամանակյա առկայությունը (երբ մարդը ներքին կոնֆլիկտ է ապրում), որը էլ ավելի է դժվարացնում մոտիվի գնահատումը: Այսպիսով ըստ այս տեսությունների արարքի վերջնական բարոյական արժեքը տալիս, պետք է ելնել արարքի բերած հետևանքների բարոյական արժեքից: Կոնսեկվենցիալ

¹ Хрестоматия по философии. Ростов – на Дону, 1999 с. 66

բարոյագիտության տարատեսակներից են հնդդեհիզմը, էվդեմոնիզմը և ուտիլիտարիզմը: Չնայած ներքին տարբերություններին, այդ տեսություններին միավորում է այն, որ վերջին հաշվով բարոյականության աղբյուրը հաճույք վայելելու և տառապանքից խույս տալու մարդու բնական ձգտումն է համարվում: <Նույնաբար բարոյական գործունեության ընտրությունը ըստ այս տեսությունների, պետք է կատարվի այն օգուտների և վնասների պարզ հաշվարկումով, որոնք իրենց հետ բերում են զանազան արարքները: Այլ կերպ ասած բարոյական են համարվում այն արարքները, որոնք հանգեցնում են օգուտի, հաճույքի, նրբանկության (նրբանկության բարոյականություն):

Այժմ քննարկենք նրկորդ տարբերակը, նրբ արարքի բարոյական արժեքը բխցվում է մոտիվի բարոյական արժեքից, արարքի արժեքի չափանիշը համարվում է մոտիվի բնույթը: Այսպիսի տեսությունները կոչվում են «Բարոյական բարոյաբան» տեսություններ: Այս տեսություններում բարոյական են համարվում հիմնականում այն մոտիվները, որոնցում նկատվում է ինքնաներշարկվելը պարտքին: Եթե կոնսկվենցիալ տեսություններում բարոյականության իսկական բովանդակությունը համարվում է նրբանկության ձգտումը, ապա «Բարոյական բարոյաբան» տեսություններում բարոյականության իմաստը անձնական շահից և հաճույքներից հրաժարումն է հանուն ինչ որ սոցիալական նպատակների, կամ բարոյական ինքնապահպանման ձևեր բերում: Այս կոնցենցիալ սոցիալական իմաստը կայանում է նրանում, որ մարդու ուշադրությունը կենտրոնացվի ներքին ինքնակատարելագործման վրա, նվազեցնելով գործողության պլանիկ արդյունքների նշանակությունը: Այսպիսի տեսակետներ արտահայտվել են էրգիստենցիալիզմի բարոյագիտության մեջ, կանայի բարոյագիտական ուսմունքում, Լյուդերի կրոնական ուսմունքում, նորթոթաբականության մեջ: Օրինակ Լյուդերի կրոնական ուսմունքում բարոյական են համարվում այն արարքները, որոնց մոտիվը «ներքին բարեպաշտությունն» է: Էրգիստենցիալիզմի բարոյագիտության մեջ իսկական բարոյականությունը որոշակի բարոյական պահանջների կատարումը չէ, այլ իր արարքների հանդեպ բացարձակ պատասխանատվության գիտակցումը: Իսկ անհատի պատասխանատվության չափը իր արարքների համար ուղղակիորեն կախված է մոտիվի բարոյական բովանդակությունից: Կանայի կարծիքով բարոյական պարտքը կատարելիս կարևոր է ոչ թե արարքի կոնկրետ բովանդակությունը, այլ մարդու

հատուկ տրամադրվածությունը, պարզ անվերապահորեն ննջարկվելու զգացումը: Այսպիսով կոնսկվենցիալ տեսությունները քաղաքում են նրբանկության բարոյականությունը, ի «բարոյական բարոյաբան» տեսությունները բարոյականություն: Պարտքի բարոյականությունը տարբեր ներկայացուցիչն է կանայի: Նա քննադատել կոնսկվենցիալ տեսությունները, այն բանի համար, որ արարք անտեսում են արարքի մոտիվի բնույթը միակողմանիորեն բացարձակեցնում հետևանք բարոյական արժեքը: Նա գտնում է, որ չի կարելի բարոյականության բովանդակությունը բխցնել նրբանկության նկատմամբ մարդու բնական ձգտումից, քանի որ նրբանկության հատկացությունը պարտական է անորոշության: Նրբանկության մասին պատկերացումները տարբեր մարդկանց մոտ են: Եթեմեն նույնիսկ միևնույն մարդու համար նրբանկությունը տարբեր իրադրություններում տարբեր մեկնակություններ է ստանում: Կարբիք մեկ ընկնելով՝ մարդիկ նրբանկությունը տեսնում են հարստության մեջ, հիվանդանալով՝ առողջության մեջ և այլն: «Մարդիկ կարծում են, թե իրենց կարող են նրբանկի լինել, եթե ստանան այն ինչ իրան պակասում է: Ստացվում է, որ այն ինչ մարդու համարում են իրենց նրբանկությունը, հաճախ լինում է պարզապես իրենց ժամանակավոր ր պատահական ցանկության առարկան»¹: Բանի որ իրականում նրբանկության մասին պատկերացումները մնում են խիստ անորոշ, ապա չի կարող բանականության կողմից մշակվել որոշակի կանոններ նրբանկության հասնելու համար: Յուրաքանչյուր մարդ պետք է ինքն անձամբ ընտրի նրբանկության հասնելու սովորական միջոցները: Ստացվում է, որ նրբանկության բարոյականությունը սովորեցնում է «թե ինչպես ավելի լավ հաշվարկ կատարել»²: Կանայի քննարկում է հետևյալ օրինակը. եթեմեն ղոժվար վիճակից դուրս գալու համար մարդ ստիպված է լինում որոշ խոստումներ տալ, իմանալով, որ դրանք չի կատարելու: Այսինքն խոստում տալու մոտիվը ոչ թե այն իրոք կատարելն է, այլ ղոժվար վիճակից դուրս գալը: Նման դեպքում մարդը ստիպված է լինում այնպիսի հաշվարկներ կատարելու և այնպիսի հնարքների դիմելու, որ կարողանա խոստում չկատարելով՝ հանդերձ մնալ ազնիվ ու վստահելի: Մտեղծված իրավիճակից որոշակի օգուտով դուրս գալու համար մարդը պետք է ունենա հետևանքներ ճշտ հաշվարկելու կարողություն, միաժամանակ դրսևորի բարոյականությունը՝ ընդհանուր պահանջներին հետևելու զգուշություն: Իսկ դր համար մարդը պետք է լինի խորաթափանց, օժտված լինի խելով, փորձով և կուլտուրայով: «Նրբանկության բարոյականությունը» այսպիսով

1 Основы метафизики нравственности Раз 2 соч. Т. 4 ч. 1с. 241

² Նույն տեղում

կարելի է համարել ճիշտ հաշվարկված շահի բարոյականությունը: Իսկ դա նշանակում է, որ այն միևնույն դասի մեջ է համատեղում առաքինությունները և արատները: Կանոնի կարգիտով իսկական առաքինությունը չի կարող հանգցնել:

Նրջանկության, քան որ առաքինությունը կայանում է նրանում, որ արարքները ընտրելիս մարդը առաջնորդվի ոչ թե շահով այլ պարտքի գիտակցումով: Այսինքն ոչ թե պետք է հաշվարկել գործողության հնարավոր հաջողությունը, այլ անվերապահորեն ննջարկվել բարոյական օրենքներին: Եթե դժվարին իրավիճակից դուրս գալու համար կնդծ խոստումներ տալու վերևում բնարկված օրինակը դիտարկենք պարտքի բարոյականության տեսանկյունից, ապա դիրքորոշումը կլինի հետևյալը. պետք չէ ստել, պետք է առաջնորդվել բարոյական «մի ստիք» սկզբունքով: Պարտքի բարոյականության առավելությունը նրջանկության բարոյականությունից տվյալ դեպքի համար կանոնը համարում է այն, որ այս դեպքում պետք չէ ոչ խորաթափանցություն, ոչ հետևանքները հաշվարկելու կամ խորամանկելու կարողություն: Պետք է միայն պարտքի գիտակցում. «Իր պարտքի գիտակցումը բնորոշ է յուրաքանչյուր, նույնիսկ ամենախեղատակ մարդուն»¹: Հետևաբար պարտքի բարոյականությունը իր էությանը հակա-արհեստողրատական է, քանի որ «առօրեական մարդկային դատողությունը նույն հաջողությամբ անսխալ կարող է որոշել իր պարտքը»²: Այս դեպքում պետք չեն հատուկ անհատական որակներ, որոնք մարդ ձեռք է բերում կրթվելով և դաստիարակվելով, կամ ունենում է ի ծնն դրպես բնության պարզ: Իհարկե կանոնը չի ժխտում այնպիսի հատկությունների անհրաժեշտությունը, ինչպիսիք են հնարամտությունը, սքամտությունը, նպատակասլացությունը, վճռականությունը և այլն: Դրանք անհրաժեշտ են որպեսզի մարդը կարողանա հաջողության հասնել իր ձեռնարկումներում: Սակայն եթե մարդիկ գործեն առանց «քարի կամքի սկզբունքների», այդ հատկությունները կարող են հավասարաչափ նպաստել թե բարոյական ձեռնարկումներին և թե անբարոյական:

Օրինակ հավասարակշռվածությունը, ինքնատիրապետումը և սքամտությունը նույնքան գործածվում են բժշկի կողմից իվանդին կրիտիկական վիճակից դուրս բերելու համար, որքան հանցագործի կողմից մարդ սպանելու համար: Հետևաբար այդ հատկությունը ոչ թե ինքնին դրական են, այլ դրական են եթե ծառայում են որպես միջոց «քարի կամքի» համար: Այսպիսով կանոնը դիտարկում է բարին ոչ թե որպես մարդկային գործունեության

հետևանք, այլ ակունք, ոչ թե որպես արարքի արդյունք, այլ արարքը ոգեշնչող ներքին ուժ:

Բարոյական օրենքը կանոնը հասկանում է որպես անպայմանական պատվիրան կամ, ըստ իր տերմինաբանության, որպես «կատեգորիկ իմպերատիվ»: Այդ օրենքը պահանջում է «վարվել այնպես, որ քո անձնական վարքի կանոնը կարողանա դառնալ վարքի կանոն բոլորի համար»³: Եթե մարդը կնդծ խոստում է տալիս դժվար իրադրությունից դուրս գալու համար, ապա այդ կանոնը կարող է վարքի կանոն դառնալ բոլորի համար: Պարզ է, որ ոչ, քանի որ այդ դեպքում բոլորը կստեն, ոչ որի հավատելով հնարավոր չի լինի: Հետևաբար այդ կանոնը չի կարող դառնալ անպայմանական պատվիրան:

Եթե նույնիսկ մարդու կատարած արարքը համընկնում է բարոյական օրենքի պատվիրանի հետ այս դեպքում էլ դեռ արարքը բարոյական չի համարվի ըստ կանոնի: Կարևոր է դառնում այն հանգամանքը, թե այդ արարքին մարդուն մղել է զգայական հակումը, թե բարոյական օրենքի նկատմամբ եղած հարգանքը:

Այսինքն արարքի համընկնելը անպայմանական պատվիրանին կատարվել է պատահականորեն, թե՛ գիտակցված ձևով: Կարևորվում է պարտքին գիտակցաբար ենթարկվելու մոտիվը: Բարոյական վարքի վերլուծությունը կանոնի վերջնականապես հանգցնելից այն մտքին, որ մարդու բարոյական վարքի և նրա նրջանկության միջև էմպիրիկ կանքում մ չկա անհրաժեշտ համապատասխանություն:

Պարտքի բարոյականությամբ առաջնորդվող մարդը կարող է հասնել անբասիր բարոյականության, բայց ոչ նրջանկության: Իսկ նրջանկության բարոյականությամբ առաջնորդվող մարդը չի կարող պաշտպանել բարոյական մարքությունը: Մարդու բարոյական վարքի և էմպիրիկ կանքում այդ վարքի արդյունքների միջև ծագում է անհամապատասխանություն: Սակայն հասարակության բարոյական գիտակցությունը պահանջում է արդար համապատասխանություն: Այդ պատճառով էլ «բարոյական բարության» տարբեր տեսություններ փորձում են տարբեր ձևերով ստեղծել այդ համապատասխանությունը: Օրինակ ըստ կանոնի բարոյական վարքի և նրջանկության միջև համապատասխանությունը հնարավոր է միայն «մտախառնելի» աշխատելով: Այդ հարցի յուրօրինակ լուծում են գտել նորոգորակականության ներկայացուցիչները (Բարթ, Ռենիուր, Ծիլիս և այլն): Դատապարտելով հասարակության մեջ տեղ գտած բարոյական արատները նրանք դրանց պատճառները տեսնում են մարդու, նրպես աղյալսիների բնական

¹ Основы метафизики нравственности. Раз.2 соч. Т 4ч 1с.260

բնույթի մեջ: Մարդը իր հասարակական կյանքում ընդունակ չէ իրականացնելու Բրիստոսի բարոյական պատվիրանները: Հասարակական կյանքում պարտքի բարոյականությամբ ընդառաջվելու անհնարինության ընդունումը ստիպում է այդ ուսմունքի կողմնակիցներին ճշմարիտ բարոյականությունը փոխադրել «աստծո հանդեպ մարդու հարաբերության ոլորտը»: Այսպիսով նորթոքականները երկփեղկում են մարդու կեցությունը երկու առանձին ոլորտների: Առաջինը մարդկանց աշխարհիկ կյանքն է, հասարակական պրակտիկան: Այստեղ մարդը առաջնորդվում է երջանկության բարոյականությամբ, նա գործում է ըստ պրակտիկ նպատակահարմարության սկզբունքի, հետապնդում է երկրային շահեր: Մակայն դա մարդու «անխկական» կեցությունն է, որտեղ նյութական կախման պատճառով մարդը ստիպված է առաջնորդվել գործնական հաշվարկներով: Մարդու «խկական» կեցությունը որտեղ նա առաջնորդվում է բացարձակ արդարության և պարտքի բարոյականությամբ դա մարդու վերաբերմունքն է դեպի աստված: Նորթոքականները այսպիսով հակադրում են աշխարհիկ բարոյականությունը քրիստոնեական բարոյականությանը: Աշխարհիկ բարոյականությունը որպես երջանկության և շահի ձգտող բարոյականություն ժխտում է բացարձակ բարոյական սկզբունքները և ենթարկվելը պարտքին: Խսկական բարոյականությունը հնարավոր է ոչ թե մարդկանց միջև, այլ միայն աստծուն ծառայելիս:

противоположных подход: консенквенциальные теории отождествляющие нравственную оценку деяния с нравственной оценкой последствия, и теории нравственной доброты" которые отождествляют нравственную оценку деяния с нравственной оценкой мотива.

Автор статьи, в основном соглашаясь с сторонниками второго вида теорий, в то же время подчеркивает важность объективных условий являющихся на процесс формирования последствия мотива.

Օգտագործված գրականության ցանկ

1. Բարոյագիտություն, Վլադյա Մահալյան, Երևան 1995թ.
2. Բարոյագիտական բառարան. «Հայաստան» հրատարակչություն 1985թ.
3. Բարոյագիտական գրույցներ Յու. Ա. Ամիրջանյան, Երևան 1988
4. Философия, Мител Гурин, Москва 1998г.
5. Кант. И. Основы метафизики нравственности М. 1965г.
6. Хрестоматия по философии. Пастов-на-Дону 1999г.

Оценочное соответствие мотива и последствия деяния

Ա.Դ.Առոյան

Резюме

В статье рассмотрены вопросы оценочного соответствия мотива и последствия деяния.

Относительно данного вопроса в истории этики сформулированы 2 принципиально-